

KLASSIKERNE: INTRODUKTION

I dette nummer bringer vi hele to klassikere – om ét og samme emne – nemlig *efterligning* (*imitatio*). De to tekster er skrevet med cirka 1500 års mellemrum; den første af 'Europas lærer', Quintilian, den anden af 'Tysklands lærermester', Melanchthon.

I dag, hvor originalitet regnes for en kvalitet i sig selv, forekommer efterligning at være en noget underlødigt beskæftigelse. Det moderne samfund hylder eneren, og i skolernes målsætninger er det evner som 'selvstændig og kritisk tænkning' der skal fremelskes i eleverne – og ikke evnen til at tale som en Brandes eller skrive som en Ibsen. Det klassisk-retoriske *imitatio*-princip forekommer således at være en forældet ide om hvad et menneske skal kunne.

Ved at læse de gamle retorers skrifter finder vi imidlertid ud af at efterligning ikke nødvendigvis står i modsætning til originalitet. Efterligningen er først og fremmest et *didaktisk* princip; ikke et mål, men et middel – til at tilegne sig mestrenes, og dermed kulturens topoi, stiltræk med mere, og til at anvende dem på en original måde i sin egen tid.

Et udmærket billede på denne didaktik kan vi finde i billedkunsten. Der er i historiens løb talrige eksempler på store malere som i deres ungdom eftergjorde stilen, motiverne med videre hos deres forbilleder, for sidenhen at finde sig selv som kunstnere. Dette gælder naturligvis de klassiske mestre – der ligesom retorerne blev skolet gennem efterligning – men også mere moderne. Således findes der billeder af den unge Picasso som, uden at være kopier, ligner en Velázquez, en Renoir, en Chagall. Den østrigske tegner og maler Egon Schiele har selv hævdet at han "gik igennem" Gustav Klimt – og vist er der i den sene Schiele endnu spor af Klimt, men

billederne er alligevel dybt originale.

Som Pernille Harsting gør opmærksom på i sin introduktion på de følgende sider, handler Quintilians tekst netop ikke kun om efterligning, men også om originalitet. Quintilian levede og skrev i oldtiden, men hans tanker er stadig overraskende friske og vedkommende. Temaet om efterligning og originalitet er ikke et kuriøst levn fra en fjern tid, men kan anskues som en vigtig akse i den vestlige kultur som sådan. Som bekendt kulminerer temaet i romantikken hvor ideen om geniet fødes og den uforenelige modsætning mellem originalitet og efterligning opstår – en modsætning der præger vores tænkning endnu i dag. En af de store værdier ved Quintilians tekst er at den – som så ofte når vi læser tekster fra oldtiden – kan hjælpe os til at gå 'bagom' vores moderne begrebsmodsatninger og (gen)opdage perspektiver som vi ellers var blinde for.

Ved at læse Melanchthons tekst om efterligning, som følger efter Quintilian-teksten, kan vi få gendrevet et par andre moderne fordomme. Blandt andet ideen om at retorik er en lære om form, og at efterligningen derfor kun skal gå på stilen. Som Christian Kock skriver i sin introduktion, så er retorikken – og dens princip om efterligning – i Melanchthons øjne ikke så vigtig fordi alle skal være veltalere, men snarere fordi den kan lære os at *tænke*. Efterligningen består således ikke alene i at efterligne ord og stilgreb, men også i at studere og eftergøre forbilledernes *inventio* og *dispositio*. Efterlignings-princippet kan således anskues som en art tænkningens mesterlære.

Mere om alt dette på de følgende sider.

Kell Jarner

KLASSIKEREN 1: INTRODUKTION

Marcus Fabius Quintilianus blev født omkring år 40 i Calahorra i Nordspanien og døde i Rom omkring år 96. Som ung studerede han retorik i Rom; derefter vendte han for en periode hjem til Spanien, og i 68 fulgte han statholderen, den kommende kejser Galba, tilbage til Rom. Her fik han i 71 under kejser Vespasian tildelt, hvad der betragtes som historiens første statslige profesorskab i retorik. I nogle år var Quintilian desuden privatlærer for kejser Domitians to arvinger.

I den senere del af sit liv skrev Quintilian en afhandling om årsagerne til veltalenhedens forfald, *De causis corruptae eloquentiae*. Afhandlingen er gået tabt, og vort kendskab til dens indhold begrænser sig til referencer i den samtidige litteratur. Efter afslutningen af *De causis* begyndte Quintilian at nedskrive sit hovedværk, *Institutio oratoria*, En talers uddannelse. Værket opsummerer Quintilians forståelse af retorikkens væsen og indhold og er baseret på de praktiske erfaringer, han havde høstet gennem et livs pædagogiske virke.

En talers uddannelse lå færdig omkring år 95 i tolv bøger, der følger taleren fra fødsel til pensionsalder, fra hans første sproginlæring til hans sidste retssag: bog 1 handler om alt det, der ligger forud for retoriklærerens pligter, det vil sige barnets første år til og med undervisningen hos grammatiklæreren. Bog 2 drejer sig om elementarundervisningen hos retoriklæreren og indeholder desuden en grundig diskussion af retorikfagets status og indhold. I de følgende bøger behandles talerens arbejdsfaser, først *inventio* og *dispositio* (bog 3-7), dernæst *elocutio*, *memoria* og *pronuntiatio* (bog 8-11), mens bog 12 som den sidste i værket diskuterer den færdiguddannede talers personlige egenskaber og moral-

ske forpligtelser, hans talestil og ideelle karriereforløb.

Den tekst, jeg nedenfor har oversat til dansk, udgør et centralt afsnit i Quintilians redegørelse for den sproglige bearbejdning af stoffet. I håndskrifttraditionen — men ikke nødvendigvis fra Quintilians egen hånd — er kapitlet benævnt “Om efterligning” (*De imitatione*), og den gængse opfattelse af, hvad kapitlet drejer sig om, er formuleret af George A. Kennedy i *A New History of Classical Rhetoric*:

The second chapter of [book 10] is the best surviving account of the theory of “imitation” of literary models as the source of excellence in writing. The student is recommended to imitate the style of a variety of writers and especially to imitate strong examples of qualities in which he is weak.¹

Imidlertid indeholder Quintilians tekst i lige så høj grad en teori om originalitet som om efterligning. Begge dele er af største vigtighed for talekunsten, understreger Quintilian, omend på hver sin måde og hvert sit tidspunkt. Efterligning er det nødvendige udgangspunkt for enhver form for indlæring; men ligesom eleven i retorskolen snarest muligt skal begynde at konkurrere med sine jævnbyrdige og søge at overgå dem (og den proces beskriver Quintilian i bog 2), således skal også den uddannede taler tage kampen op ikke blot med sine samtidige konkurrenter, men også med sine forgængere og forbilleder, og bestræbe sig på at blive endnu bedre end dem. Med andre ord: hvor efterligning ligger til grund for indlæringen efter det princip, René Girard i vore dage har kaldt “mimetic desire” —

¹ Kennedy (1994), s. 184.

med Quintilians ord: "I alle livets forhold er det jo sådan, at vi gerne selv vil kunne gøre det, vi synes om hos andre" (jævnfør nedenfor side 8) — er konkurrence (*aemulatio*) en forudsætning for nyskabelse (*inventio*).²

Målet er den fuldkomne taler, en idealforestilling, som Quintilian har overtaget fra sit store forbillede Cicero. Mens Cicero i *Orator* lader forstå, at man ikke skal gøre sig håb om at finde bedre talere end Demosthenes blandt grækerne og ham selv blandt romerne, insisterer Quintilian imidlertid på retorikkens fortsatte vækst. Jo flere gode forbilleder og jo mere viden taleren har til sin rådighed, jo bedre er talekunstens vilkår.

Quintilian er ofte, på baggrund af hypoteser om indholdet af hans tabte afhandling om veltalenhedens forfald, blevet gjort til talerør for en pessimistisk holdning til retorikkens fremtid i den romerske kejsertid. Hans kapitel om efterligning og originalitet kan naturligvis, ligesom resten af *En talers uddannelse*, fortolkes som en besværgelse af tingenes aktuelle og sørgelige tilstand. Jeg vil imidlertid hævde, at det langt fra er forfaldets og afmagtens spøgelse, der går gennem Quintilians værk. Tværtimod kan fremstillingen af *En talers uddannelse* læses som forfatteren og læreren Quintilians egen styrkeprøve med en særlig stærk forgænger og et stort ideal, nemlig Marcus Tullius Cicero.³

Quintilians *Institutio oratoria* er oversat til de moderne hovedsprog. Vi kan glæde os til den nye engelske oversættelse, der er på vej i *Loeb Classical Library* til afløsning af H. E. Butlers noget problematiske oversættelse fra 1920-1922. På tysk findes Helmut Rahns oversættelse fra 1972-1975, og på fransk foreligger teksten i Jean Cousins oversættelse fra 1975-1980. Det nedenfor oversatte kapitel 2 fra bog 10 findes desuden i en separat engelsk oversættelse ved Michael Winterbottom fra 1972.

I Danmark udkom der på initiativ af Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Fremmelse i årene 1776-1779 en serie oversættelser af Quintilians bog 10, 11 og 12. Oversættelserne mødte stor interesse, og hovedparten af dem blev genudgivet i 1794. Derudover begrænser de danske oversættelser sig til Hanne Ishøjs gengivelse fra 1996 af et uddrag af bog 10, kapitel 1, hvori Quintilian giver en oversigt over de græske og latinske forfattere, der særligt kan tjene som forbilleder for den kommende taler.

Med en tysk, en fransk og snart en god engelsk oversættelse er det spørgsmålet, hvor stort behovet er for en komplet dansk oversættelse af Quintilians *Institutio oratoria*, og hvor højt et sådant arbejde skal prioriteres. De kommende år vil vise, i hvilket omfang mine egne planer om at oversætte om ikke hele, så udvalgte dele af Quintilians værk til dansk lader sig realisere.

Pernille Harsting

2 Se Harsting (1998), s. 1328ff.

3 Se Harsting (1998), s. 1334ff.

Litteratur:

- Baden, Jacob (1794 [1776-79]), Hans Jørgen Gottschalck, Peder Schouboe og Isak Severin Frimann: *Qvintilians Undervisning i Veltalenheden. Tiende, Ellevte og Tolvte Bog*. H. C. Sander og H. C. Schröder, 1776-1779; 2. udgave: Gyldendals Forlag, 1794. København.
- Butler, H.E. (1920-1922): *The Institutio oratoria of Quintilian*, with an English Translation by H. E. Butler, The Loeb Classical Library, 4 bd., London.
- Cousin, Jean (1975-1980): *Quintilien, Institution oratoire*, texte établi et traduit par Jean Cousin, Association Guillaume Budé, 7 bd., Paris.
- Girard, René (1978): *"To Double Business Bound": Essays on Literature, Mimesis, and Anthropology*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Harsting, Pernille (1998): "Quintilian, Imitation, and 'Anxiety of Influence'", i: *Quintiliano: Historia y Actualidad de la Retórica* bd. 3, udg. af Tomás Albaladej, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, s. 1325-1336.
- Ishøj, Hanne (1996): *Kritik og retorik. Quintilians litteraturhistorie Institutio oratoria X 1*, 46-131. Oversættelse med essays om Alexandriatraditionen og den antikke poesi og prosa. Aarhus universitetsforlag, Århus.
- Kennedy, George A. (1994): *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton University Press, Princeton.
- Rahn, Helmut (1998 [1972, 1975]): *Marcus Fabius Quintilianus, Ausbildung des Redners, Zwölf Bücher*. Herausgegeben und übersetzt von Helmut Rahn, Texte zur Forschung, 2 bd., 1972 og 1975; 2. rev. oplag 1988. Begge: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- [Sahl, Laur.]: M. F. *Qvintilians Undervisning i Veltalenheden. Tiende Bog* [samt bog 11 og 12] (København o. 1776).
- Winterbottom, Michael (1972): "Imitation" [oversættelse til engelsk af Quintilian, *Inst. or. X.2*], i *Ancient Literary Criticism — The Principle Texts in New Translations*, udg. af D. A. Russell og M. Winterbottom, Clarendon Press, Oxford, s. 400-404.

KLASSIKEREN 1:

OM

EFTERLIGNING

Af *Marcus Fabius Quintilianus*
Oversat af Pernille Harsting

Et rigt ordforråd, en nuanceret brug af figurer og en metode til opbygning af sætningsperioder er, hvad man kan tilegne sig fra de forfattere, jeg omtalte i det foregående kapitel,¹ og fra andre læseværdige forfattere. I det hele taget skal man være opmærksom på alle eksempler på retoriske kvaliteter. Der er nemlig ingen tvivl om, at kunst (*ars*) for en stor del består i efterligning (*imitatio*). For selvom opfindelsen af noget nyt (*inventio*) kom først og er hovedsagen, så er det nyttigt at efterligne det, der er godt fundet på. I alle livets forhold er det jo sådan, at vi gerne selv vil kunne gøre det, vi synes om hos andre. For eksempel følger drengene bogstavernes linjer, når de skal lære at skrive, musikerne efterligner deres lærers stemme, malerne tager udgangspunkt i deres forgængeres arbejder, og bønderne i en velafprøvet dyrkningsmetode. Vi kan altså se, at begyndelsesgrundene i ethvert fag er udformet i overensstemmelse med en fastlagt standard. Det er nødvendigvis sådan, at enten ligner vi, eller også er vi forskellige fra de dygtige inden for vort fag. Naturen fremavler sjældent nogen, der er ens; det gør efterligning derimod ofte. Men selve dette princip, der giver os meget

lettere adgang til al slags viden, end tilfældet var for dem, der ikke havde noget, de kunne efterligne, kan volde stor skade, med mindre man anvender det forsigtigt og med omtanke.

Først og fremmest er efterligning ikke nok i sig selv, for det er et udtryk for åndelig dovenskab at stille sig tilfreds med, hvad andre har fundet på. Hvad ville der mon være sket i de tider, hvor man måtte klare sig uden forbilleder, hvis alle havde været af den opfattelse, at de ikke havde lov til at gøre noget eller forestille sig noget, som ikke allerede var kendt og accepteret? Så var der ikke blevet opfundet noget som helst! Hvorfor skulle det så være forkert af os at finde på noget, som ikke har eksisteret før? Hvis vore uskoledede forgængere blev drevet alene af deres medfødte opfindsomhed til at frembringe så mange ting, skulle vi så ikke netop tilskynde hinanden til at søge, fordi vi ved, at vore foregængere søgte og fandt? Når disse folk, der ikke havde nogen til at undervise dem i noget som helst, kunne give så mange ting i arv til deres efterkommere, hvorfor skulle vi så ikke benytte os af det, vi nu ved, til at frembringe noget nyt? Skulle vi blot tage til takke med, hvad vi har af andres nåde og barmhjertighed? — ligesom den slags

Note: Teksten udgør kapitel 2 i bog 10 af Quintilians *Institutio oratoria* (En talers uddannelse). Oversættelsen er baseret på M. Winterbottoms latinske tekstudgave af værket i serien af *Oxford Classical Texts* (Oxford: Clarendon Press, 1970).

1 I *Institutio oratoria* X.1 gav Quintilian en række eksempler på græske og romerske forfattere, som den kommende taler vil have gavn af at læse og studere for at få indblik i de forskellige kvaliteter, der hører til talens sproglige udformning.

malere, der blot tragter efter at kunne tegne efter på forhånd fastlagte mål og linjer.

Det er også forkasteligt at lade sig nøje med at leve op til det, man efterligner. For hvad nu, hvis der aldrig var nogen, der havde overgået sit forbillede? Så havde vi inden for poesien ikke haft nogen, der overskyggede Livius Andronicus,² og ingen historieværker ud over præsternes annaler;³ vi ville stadig sejle med tømmerflåder, og der ville ikke findes anden slags malerier end dem, som blot opridser den skygge, ethvert legeme kaster i solen. Alt taget i betragtning er ingen kunst den samme, som da den blev opfundet, og ingen kunst bliver stående ved sin begyndelse. Det skulle da lige være, hvis vi netop dømmes vor egen tid til den ulykkelige skæbne, at intet må udvikle sig. For der er ikke noget, der udvikler sig ved efterligning alene. Men hvis vi ikke har lov til at bygge videre på arven fra vore forgængere, hvordan kan vi så gøre os håb om at opleve den fuldkomne taler? Blandt dem, vi hidtil har regnet for de største, findes der jo ikke nogen, der ikke mangler et eller andet eller har en eller anden fejl. Selv de, der ikke stræber efter det højeste, bør tage konkurrencen op i stedet for blot at følge trop. For den, der kæmper for at komme først, kommer måske på omgangshøjde, selvom han ikke er i stand til at overhale. Under alle omstændigheder er der ikke nogen, der kan komme på højde med andre, hvis vedkommende har sat sig i hovedet, at han skal følge i deres fodspor. For den, der følger efter en anden, bliver nødvendigvis altid nummer to. Dertil kommer, at det som oftest er lettere at gøre mere end at gøre det samme. Ensartethed er nemlig svær at opnå, og ikke engang naturen har kunnet

udvirke, at de ting, der ser ganske ens ud og tilsyneladende er magen til hinanden, ikke trods alt kan skelnes fra hinanden i kraft af en eller anden lille forskel. Desuden er alt det, der ligner noget andet, nødvendigvis altid mindre værd end det, det efterligner; det gælder for eksempel skyggen i sammenligning med kroppen, et portræt i sammenligning med modellens ansigt, og en skuespillers ageren i sammenligning med ægte følelsesudbrud. Det samme er tilfældet med forskellige slags taler. De eksempler, vi bruger, er ægte og har en naturlig kraft, mens al efterligning er kunstig og bestemt af en anden persons hensigt. Det er grunden til, at deklamationer er blodfattige og kraftesløse i sammenligning med taler, fordi materialet er sandt i de sidstnævnte, men ren fiktion i de førstnævnte.

I øvrigt kan man slet ikke efterligne det, der er vigtigst for en taler, nemlig talent, opfindsomhed, udtrykskraft, sans for gode formuleringer og alle de andre ting, der ikke kan læres. Alligevel er der mange, der tror, at når blot de genbruger bestemte ord fra forskellige taler eller bestemte eksempler på prosarytme, så laver de en fremragende gengivelse af det, de har læst. Men ord går af brug eller kommer på mode til forskellige tider, og sædvanen er den sikreste målestok. Ord er ikke af naturen gode eller dårlige (for de er i sig selv ikke andet end lyd), det afhænger udelukkende af, om de er brugt i den rigtige sammenhæng eller ej. På samme måde skal sætnings- og periodebygningen både passe til indholdet og være behageligt afvekslende.

Derfor skal man nøje overveje alt det, der vedrører denne del af studierne. For det første, hvem man skal efterligne, for der er mange, der har været opsat på at komme til at ligne de dårligste og mest talentløse forfattere. For det andet, hvad man skal bestræbe sig på at efterligne hos dem, man har valgt sig som model. For også store forfattere kan begå fejl og af den grund møde kritik fra de lærde og endda fra hinanden. Man kunne godt ønske, at folk kom til at tale bedre ved at efterligne gode forbilleder, når

2 Livius Andronicus (3. årh. f.v.t.) skrev latinske tragedier og komedier efter græsk forbillede og gendigtede Homers *Odysséen* på latin og tilpasset til den romerske mytologi og historie.

3 Fra o. år 300 f.v.t. noterede de højeste præster i Rom rækken af embedsmænd samt de vigtigste religiøse begivenheder på de tavler, der er kendt som *tabulae pontificum*. Omkring år 100 f.v.t. publiceredes de såkaldte *annales maximi*, som regnes for det første egentlige historiske værk på latin.

nu deres efterligning af dårlige forbilleder får dem til at tale værre. Men heller ikke de, der har dømmekraft nok til at undgå fejl, skal stille sig tilfreds med at gengive en afbildning af en kvalitet og blot dens ydre skin — eller som Epikur ville have sagt det: de partikler, som alle objekter afgiver fra deres overflade.⁴ Det er imidlertid, hvad der sker for dem, der ikke har en tilbundsående forståelse af en tales kvaliteter og kun tager hensyn til talens 'udvortes'. Skulle deres efterligning falde lykkeligt ud, adskiller de sig ikke meget fra deres forbilleder, hvad ordvalg og rytme angår; derimod når de ikke op på højde med dem i udtrykskraft og opfindsomhed. De fleste kommer dog slet ikke godt fra det, men gør sig skyldige i de fejl, der ligger de retoriske dyder nærmest: de bliver svulstige i stedet for ophøjede, tyndbenede i stedet for kortfattede, overmodige i stedet for stærke, overstrømmende i stedet for frodige, springkåde i stedet for rytmiske, forsømmelige i stedet for enkle. Af den grund tror folk, at de med en simpel og ustruktureret fremstilling af et trivielt og ligegyldigt emne kan måle sig med de antikke forfattere: de, der sparer på udsmykning og sentenser, bilder sig ind, at de lever op til atticisterne. De, der skriver i afsnubbede sætningsperioder, overgår naturligvis Sallust og Thukydid i dunkel tale; de triste og kedelige tager konkurrencen op med Pollio;⁵ når det lykkes for de dovne og talentløse at formulere en pænt lang sætningsperiode, sværger de på, at sådan ville Cicero netop have sagt det. Jeg har kendt talere, der var overbevist om, at de ramte plet i deres efterligning af denne guddommelige taler, når blot de afsluttede deres sætninger med "esse videatur".⁶ Det væsentlige

er med andre ord, at den enkelte er klar over, hvad han sætter sig for at efterligne, og ved, hvorfor det er godt.

Når taleren kaster sig ud i denne opgave, er det vigtigt, at han kender sine egne stærke og svage sider. For det kan ske, at han ikke har de fornødne evner til at efterligne et bestemt forbillede, eller at han er alt for forskellig fra den, han gerne vil efterligne. Den, der har et beskedent talent, skal ikke udelukkende gå efter det kraftfulde og voldsomme. Den, der har et stort og utæmmet talent, risikerer at miste sin talekraft ved at efterstræbe det forfinede; samtidig opnår han måske ikke den elegance, han er ude efter. Der er nemlig intet så uklædeligt som en hårdhændet behandling af et fint og sart emne. Den lærer, jeg introducerede i bog 2, gav jeg derfor ikke blot til opgave at undervise eleverne i de ting, den enkelte fra naturens hånd er bedst egnet til.⁷ Han skal også hjælpe de gode ting frem, han finder i hver enkelt af dem, og så vidt muligt give dem det, de mangler, og bidrage med rettelser og forandringer. Han er jo sat til at bestyre og udvikle andres evner — at omforme sine egne naturlige anlæg er en langt vanskeligere opgave. Men ikke engang denne lærer, som dog så gerne ser, at hans elever til overflod er gjort af det rette stof, vil spille kræfter på en elev, der tydeligvis har sin egen natur imod sig.

Man skal også undgå den udbredte fejl at tro, at man i talekunsten skal efterligne digtere og historikere, og at man i digtning og historieskrivning skal efterligne talere og deklamatorer. Hvert emne har sin lov og sine regler for, hvad der er passende: komedien stiger ikke op på tragediens høje såler, og omvendt går tragedien ikke i komediens flade sko. Alle former for vel-talenhed har dog noget tilfælles. Det er dette fælles gods, vi skal efterligne.

De, der koncentrerer sig om et enkelt stilleje,

ding af sætningsperioden (*clausula*) er Ciceros foretrukne og består af en creticus (—UUU) plus en spondæ (— —).

7 Se *Institutio oratoria* II.8.

4 Ifølge Epikur dannes synsindtryk ved øjets optagelse af de partikler eller billeder, der afgives fra de sansede objekter. Denne del af den epikuræiske lære er bl.a. fremstillet af den romerske digter og filosof Lukrets (1. årh. f.v.t.) i værket *De rerum natura* (Om tingenes natur), IV.42 ff.

5 Sallust (1. årh. f.v.t.) og Thukydid (5. årh. f.v.t.): romersk hhv. græsk historieskriver. Pollio (76 f.v.t.-4 e.v.t.): romersk taler og historiker.

6 Direkte oversat: "synes at være". Denne metriske afrun-

kommer ofte ud for det problem, at bliver de begejstret for en andens bryske stil, magter de ikke at frigøre sig fra den, end ikke i sager, der kræver en mild og rolig talestil. Er de blevet indtaget i en let og charmerende stil, har de derimod ikke tilstrækkelig gennemslagskraft i barske og vanskelige sager. For ikke blot stilles der forskellige krav til forskellige sager; der er også forskel på, hvad der kræves i de enkelte dele af den samme sag: noget skal fremlægges mildt, noget brysk, noget livligt og noget roligt, noget har til formål at belære, andet skal bevæge, og fremgangsmåden er helt forskellig i hvert enkelt tilfælde. Derfor vil jeg ikke råde nogen til at finde sig et enkelt forbillede, som han kan følge i et og alt. Demosthenes var den mest fuldkomne af grækerne, men selvom han på langt de fleste punkter var den bedste, var der dog dem, der overgik ham på det ene eller det andet punkt. Selv det bedste forbillede må altså ikke være det eneste, man efterligner. Vil det sige, at det ikke er tilstrækkeligt at fremlægge alt på samme måde som Cicero? For mit eget vedkommende ville jeg være godt tilfreds, hvis jeg kunne leve op til ham i alle henseender. Men er der noget i vejen for her og der at gribe til Cæsars kraftfuldhed, Cælius' bryskhed, Pollios forsigtighed eller Calvus' gode dømmekraft?⁸ Rent bortset fra, at den kloge taler altid, om muligt, skal suge det bedste til sig fra enhver, så er dette så vanskeligt et forehavende, at koncentrerer man sig om ét forbillede alene, får man næppe fat i bare en brøkdel af alle hans fortrin. Men eftersom det ikke er muligt for os at kopiere det forbillede, vi har valgt, i alle

detaljer, skal vi være opmærksom på kvaliteterne hos flere forskellige forbilleder, for så vil noget hænge ved fra den ene og noget fra den anden, sådan at vi siden kan bruge hver enkelt ting i den rette sammenhæng.

Det kan ikke siges for ofte, at efterligning ikke er et spørgsmål om ord alene. Man skal også lægge mærke til, hvordan forståelsen af det passende er afgørende for de gode taleres behandling af stoffet og de implicerede. Man skal notere sig, hvordan de planlægger og disponerer deres taler, og hvordan alt — også de ting som tilsyneladende udelukkende tjener til at behage tilhørerne — tager sigte mod sejr: hvilket formål tjener indledningen, af hvilken type og hvor varieret er deres sagsfremstilling, hvilken styrke udviser de i bevisførelsen og i gendrivelsen af modparten, hvor stor er deres kunnen, når det gælder om at appellere til de forskellige følelser, og i hvor høj grad forstår de at udnytte tilhørernes gunst (for popularitet er glimrende, når den kommer af sig selv, men ikke når vi angler efter den). Holder vi os alt dette for øje, kan vi tale om efterligning i ordets rette forstand. Den, der derudover forstår at bidrage med sine egne fortrin og er i stand til at supplere, hvad der mangler, og skære det overflødige fra, han vil være den fuldkomne taler, som vi efterlyser. Jeg skulle mene, at betingelserne for at opnå en sådan perfektion må være de allerbedste netop nu, hvor vi har kendskab til så mange flere mønstereksempler på veltalenhed, end tilfældet var for dem, vi hidtil har regnet for de største inden for vort fag. De for deres del vil således også få ros for, at de overgik deres forgængere og overdrog hvad de vidste til deres efterkommere.

8 Cælius (82-48 f.v.t.): romersk taler, fremhævet af Quintilian i *Institutio oratoria* IV.2.123 for sit vid og bid. Calvus (82-o. 47 f.v.t.): romersk taler og digter.

KLASSIKEREN 2: INTRODUKTION

I den forelæsning Philipp Melanchthon holdt i 1518 da han – 21 år gammel – tiltrådte som til professor i græsk i Wittenberg, taler han for en ny art humanistisk studium hvor *læsning af forfattere* er i centrum, i stedet for det hidtidige skolastiske fokus på spekulation og bevisførelse. Læsningen skal være retorisk, det vil sige den skal helt centralt handle om *efterligning*.

Melanchthons samlede værk er et eksempel på at retorikken, ligesom hos Isokrates og Quintilian, er krumtappen i et helt uddannelses-system. Ikke alene har Melanchthon selv skrevet hele tre lærebøger i retorik: *De rhetorica* fra 1519, *Institutiones rhetoricae* 1521 og den bog hvorfra dagens tekst er hentet: *Elementa rhetorices*, 1531. Han har også udnyttet retorisk stof og lærdom i en række andre sammenhænge, blandt andet i sin dialektik-lærebog fra 1520, i sin antropologi *De anima*, og i en række andre skrifter, for eksempel fortaler til antikkens berømte talere. For Melanchthon vedrører næsten al uddannelse noget som mennesker gør med sproget; og retorikken er læren om hvordan man gør de ting med sproget som sproget kan. Man tænker, forstår, erkender, fremstiller, belærer og overbeviser. Til alle disse formål henter han stof fra den retoriske tradition.

Man kan gå videre endnu: Retorikken står centralt i hele Melanchthons samfundsopfattelse, og dermed i den reformatoriske, sociale orden han som 'Tysklands læremester' var en hovedkraft i at bygge op. Samfundets ledere, dets politikere og jurister, er forrest blandt dem der behøver retorisk skoling som kan hjælpe dem til at tjene almenvellet. Den evne som retorikken formidler til at gennemskue vanskelige sager og tale klart om dem, hjælper med til at samfundets potentielle konflikter bearbejdes i

samtale frem for at flamme op i klammeri og splittelse skabt af magtbegærliges uklare, ophidsende tale. Derfor skal de unge i samfundet lære retorik – "ikke for at de skal blive talere, men fordi det gavner dem i læsningen af taler af fremragende talere og i bedømmelsen af vanskelige stridsspørgsmål".

Det er altså ved retorikkens hjælp at vi lærer at læse de tekster som skal gøre os kloge på livets vigtige spørgsmål, frem for alt Bibelen. Som Hans-Georg Gadamer har påpeget i sin artikel "Retorik og hermeneutik" (bragt som klassiker i *Rhetorica Scandinavica* nr. 11/99), er hermeneutikken i realiteten opstået hos Melanchthon og andre reformatoriske pionerer i 1500-tallet, der ville stille redskaber til rådighed så enhver kunne begribe meningen med Guds ord, frem for at udlægningen skulle være overladt til præsterne.

I hele lærebogen ser vi dette eftertryk på at retorikkens centrale plads ikke skyldes at alle skal være talere, men at de skal lære at forstå en sag, analysere og bedømme den. Den fra oldtiden overleverede skrive- og argumentationskunst bliver af de kristne renæssancehumanister genfødt fordi vi især har brug for en *tænk*ekunst der kan bruges på vigtige livsforhold – og her duer middelalderens logisk-syllogistiske form for dialektik ikke.

Men selvfølgelig skal nogle også lære at fremstille og fremlægge sager for andre – at skrive. Og hvordan lærer vi så det? Her er svaret lige så overraskende enkelt. Ligesom vi for at kunne læse med forstand og forståelse skal studere skrivekunsten, altså retorikken, således skal vi, for at lære at skrive, frem for alt dyrke kunsten at læse.

Efterligning er en måde at læse på. Nok har Melanchthon på det nærmeste opfundet herme-

neutikken ved at vende retorikken på hovedet, men det betyder ikke at al tekstbeskæftigelse skal være hermeneutik. Der er nogle tekster vi skal fortolke og analysere meningen med, javel, frem for alt Bibelen, og andre kloge skrifter om livets vigtige spørgsmål; men største delen af den overleverede litteratur skal vi læse ikke for at fortolke den, men for at *efterligne* den.

Enhver der læser Melanchthons kapitel om efterligning, vil straks opdage at denne tekst har én helt som overstråler alle: Cicero. For mange var han ikke kun en helt, men en afgud. Så meget at Erasmus af Rotterdam i 1528 havde grebet ind med sin afhandling *Ciceronianus* – et skrift imod den latterlige form for Cicero-imitation i samtiden, hvor mange blandt andet nægtede at tage ord i deres pen som ikke fandtes i Cicero. Melanchthon er på Erasmus' linje, når han håner de "naragtige elskere af oldtiden som har en eller anden rædselsfuld stil der allerede var ganske forældet på Ciceros tid." I stedet må man indse at den rette, lærerige efterligning ganske vist begynder med at "tage eksempler fra velskrevne tekster og fordybe sig i dem med hele sin opmærksomhed, så man kan efterligne og eftergøre dem" – men derpå hæver den sig over teksten og retter sig mod de almene *egenskaber* der gør den god. "Man kan ikke sige at nogen efterligner Cicero hvis de blot sammenstykker tanker og passager fra ham som et kludetæppe." Efterligningen ligger ikke på dét plan. Hvor den derimod skal ligge, er for det første på det plan der handler om hvordan det store forbillede *tænker*:

Der findes noget der hedder en almen efterligning af indhold, som vi kalder sådan fordi det er tilladt at efterligne alle gode forfattere med hensyn til *inventio* og *dispositio*.

Mere specifikt:

Den opmærksomme læser bør nemlig lægge mærke til fra hvilke *loci* gode forfattere hen-

ter deres indledninger, hvorfra de tager deres udvidelser (*amplificationes*), hvordan de behandler almene *loci* og affekter, hvordan de stemmer tilhørerne gunstigt, hvordan de ophidser dem, hvordan de afmålt og til rette tid strør sentenser ind, hvor omhyggeligt de overholder det passende, og med hvor stor klogskab de i hvert enkelt tilfælde disponerer talens dele. Ydermere bør man bemærke hvornår de forbereder tilhøreren, hvornår de fortæller, hvornår de diskuterer, hvornår de gendriver modparten, og hvordan de i slutningen til sætter talen bevægelse og affekt.

På næste niveau findes så det der kaldes "almen efterligning af stilen". Denne efterligning sigter på en "sprogligt korrekt udtryksform", hvilket vel at mærke "ikke bare kræver latinske ord, men også latinske vendinger". Vi tænker nemlig ikke i enkelte ord eller begreber, men derimod i diskursivt sprog. Sætninger bygges op, inden for hvilke bestemte ord og vendinger er valgt og sat i en vis rækkefølge, og disse sætninger er igen sat i en rækkefølge og forbundet på en måde der gør sagen tydelig: Hvad er i forgrunden og hvad i baggrunden, hvad er pointen og hvad understøtter den, hvad har hvilken relation til hvad, hvad er tendensen og hensigten med hvert ord og hver vending? Melanchthons insisteren på at man skal tage den autentiske klassiske sprogbrug fra Ciceros tid som forbillede, handler om at menneskelig tænkning finder sted i et naturligt sprog, ikke kunstsprog – og skal vi anno 1531 bruge naturligt latin, duer det ikke med det hjemmestrik som han mener middelaldertænkere som Aquinas eller Duns Scotus gjorde sig skyldige i, men derimod det som er højdepunktet fra latinens tid som dagligsprog.

Hertil kommer så en særlig "specifik efterligning af den ciceronianske *periodebygning*". Cicero overtraf alle andre latinske forfattere, også i sin samtid, i at bygge sætningsperioder op – og heri havde han selv efterlignet blandt andre

Isokrates, Platon og Demosthenes – sådan at de netop gav hver enkelt del af tankegangen den rette plads og belysning. “Omhu med periodebygning bidrager altså meget til at give tingene klarhed.” Dette er nøglen – ikke at en stor ciceronisk periode lyder flot, omend den også gør dét, og det også er en del af dens persuasive hensigt. “Grundlaget for al periodebygning er den rette rækkefølge af tankeindholdene”; det er let at overholde i fortælling eller fremstilling af sagsforløb, det er derimod “sværere at overholde i indledninger eller argumentationer” – men Cicero viser hvordan, og Melanchthon gennemgår adskillige håndplukkede eksempler fra kendte taler, som han også fra starten af sin Wittenbergtid havde gjort i sine forelæsninger.

Inden for sætningsperiodens smidige og udtryksfulde struktur kræves yderligere at vi “udsmykker” med ord, omtrent om en skulptør former og glatter leret overalt på sit værk. (Sammenligningen med billed- og arkitekturkunst sker eksplicit, både her i kapitlet og i resten af værket.) Når man “udsmykker”, “bliver teksten mere righoldig og blød”, “mere flydende og frodig”; men som i arkitektur og kunst gælder det at udsmykningen “må aldrig synes påført vilkårligt, men anvendt til nødvendig belysning af sagen”. Det smukke er også det nyttige og det klare; form følger funktion. Derfor er skal ‘udsmykke’ helst i gåseøjne. Det smukke er smukt fordi der er økonomi: med det mindst mulige er mest mulig klarhed og indsigt opnået, der er alt det der skal være og ikke andet, alle ord udretter noget. Det er et skønhedsbegreb som man møder hos mange matematikere, når de taler om at et bevis er ‘smukt’. Melanchthon siger det sådan:

Det gør nemlig teksten mere klar hvis tankeindholdene hænger sammen på rette måde, og hvis der ikke er led og argumenter der hænger uafsluttet, og hvis de afsnit der især skal bemærkes, træder frem og rager op, og hvis man fremstår med en udsmykning som

en klædedragt, og hvis sætningsperiodernes længde er moderat, og hvis perioderne ikke er hakket op med mærkelige ordstillinger

...et velkendt kors for enhver der har knoklet med latinske tekster.

Dette efterligningsbegreb ligger altså milevidt fra enhver forestilling om at retorik, og retoriikkens *imitatio*, består i at proppe så mange retoriske figurer og lærdomme ind i sin tekst som muligt. Det er et strengt funktionelt retorikbegreb vi møder her. Melanchthon tænker selv med vemod på at ingen i hans ungdom gjorde dette klart for ham og påbød ham at læse Cicero med flere på den måde han nu selv anbefaler os andre. I stedet har man spildt meget af sin ungdom på skribenter der er fulde af ‘rhétorique restreinte’, det vil sige udspekuleret kunstfærdighed. Han er i sin modne alder af 34 år nået så langt væk fra sin pure ungdom at han faktisk har glemt at retoriske pragtstykker med dunkle og originale figurer – tænk for eksempel på en af lyrikeren Michael Strunges tekster – også har en funktion, bare en anden.

Melanchthons efterligningsbegreb, og den retoriske traditions måde at læse tekster på i det hele taget, er også langt fra en anden tradition som i dag er særdeles fremherskende, ja *den* fremherskende i vort uddannelsessystem: den at tekster af enhver art læses for at man skal lave hermeneutik på dem, det vil sige fortolke dem. De *skal* have en mening som er noget andet end de ord der står; derfor læser man med forkærlighed netop Michael Strunge i dansktimerne, for så er der virkelig noget at fortolke. Tekster der er skrevet med en klarhed og selvforklarende effekt som i dem Melanchthon koncentrerer sig om, læser man ikke så meget, for hvad kan de bruges til – der er jo ikke meget at fortolke i dem!

Men de kunne jo bruges til at *efterligne*. I det hele taget kunne tekstlæsning i vor egen tids modersmålsundervisning med fordel prioritere det man gjorde i ungdomsuddannelsens tekst-

læsning gennem hele den vestlige kulturs historie op til for cirka 150 år siden: For det første *glædede* man sig over hvad de klassiske forfattere kunne; og for det andet *lærte* man af det – så at man efterhånden også selv lærte at kunne noget med sproget.

Hvis kapitlet her kan inspirere til at styrke denne art tekstlæsning i nutidens uddannelse, er det ikke skrevet forgæves.

Christian Kock

KLASSIKEREN 2: OM EFTERLIGNING

Af *Philipp Melanchthon*
Oversat af *Christian Kock*

I indledningen til dette værk mindede jeg om at retorikkens regler ikke er opfundet for at gøre os veltalende, men for at vise unge mennesker en metode og teori hvorudfra de kan bedømme gode skribenters tekster. Men det er efterligning der, hvis naturens anlæg tillader det, gør os veltalende, ligesom den også lærer os andre håndværk. Når man har lært reglerne, skal man derfor tage eksempler fra velskrevne tekster og fordybe sig i dem med hele sin opmærksomhed, så man kan efterligne og eftergøre dem. Hvis der er nogen der mener at efterligning, uanset at den jo i andre kunstarter har så stor virkning, alene skulle være unyttig inden for veltalenhed, så vil han blive revet ud af denne vildfarelse ikke blot af de kyndiges vægtige vidnesbyrd, men også af simpel, sund fornuft. For der er ganske vist uenighed mellem gode talere om efterligning, men det er ikke en strid om hvorvidt efterligning er nødvendig; man strides derimod om retorikkens dele, nemlig om hvilke dele det er nødvendigt at efterligne.¹ For at vise unge mennesker hvordan de bør lære at efterligne gode forfattere, vil jeg kort fremsætte min mening om hele denne sag, idet jeg håber at unge studerende ikke vil finde den unyttig. Jeg har ofte sagt at veltalenhed har at gøre med både indhold og ord, og at

Note: Oversættelsen er baseret på teksten i monumentalværket *Corpus reformatorum* som er optrykt i Joachim Knappe: *Philipp Melanchthons "Rhetorik"*, 1993. Heri findes også en delvis tysk oversættelse.

inventio og *dispositio* har at gøre med indhold, mens *elocutio* har at gøre med ord. Derfor bør man fra begyndelsen vide at der findes noget der hedder en almen efterligning af indhold, som vi kalder sådan fordi det er tilladt at efterligne alle gode forfattere med hensyn til *inventio* og *dispositio* af indhold. Den opmærksomme læser bør nemlig lægge mærke til fra hvilke *loci* gode forfattere henter deres indledninger, hvorfra de tager deres udvidelser (*amplificationes*), hvordan de behandler almene *loci* og affekter, hvordan de stemmer tilhørerne gunstigt, hvordan de ophidser dem, hvordan de afmålt og til rette tid strør sentenser ind, hvor omhyggeligt de overholder det passende, og med hvor stor klogskab de i hvert enkelt tilfælde disponerer talens dele. Ydermere bør man bemærke hvornår de forbereder tilhøreren, hvornår de fortæller, hvornår de diskuterer, hvornår de gendriver modparten, og hvordan de i slutningen tilsætter talen bevægelse og affekt. Og skønt Cicero rager højest op i disse dyder, så er der mange andre, ikke bare latinske, men også græske forfattere der kan opøve og skærpe de studerendes evner, hvis de efterligner deres *loci* og deres klogskab med hensyn til *inventio* og *dispositio*. Og undertiden vil det virke fremragende hvis vi på rette måde kan overføre det vi har taget fra dem, til det vi

1 Altså de fem dele eller 'forarbejdningsfaser' i retorikken *inventio, dispositio, elocutio, memoria* og *actio*.

selv skriver. På denne måde ser vi ofte Cicero tage noget fra Isokrates, Platon og Demosthenes. Men dette er frem for alt vigtigt: at vi lærer at frembringe værker som minder om forbillederne, ligesom gode malere ikke låner, men efterligner former og gestus fra menneskekroppe.

Der findes imidlertid også en art almen efterligning af stilen, der sigter på en sprogligt korrekt udtryksform, hvilket ikke bare kræver latinske ord, men også latinske vendinger. Eftersom det latinske sprog i vor tid kun kan læres ud fra bøger, er det let at se at efterligning på dette område er nødvendig, så vi kan opnå en sikker sprogform der kan forstås over alt og til alle tider. Hvem forstår nemlig de skribenter som har frembragt en helt ny art sprog, såsom Thomas af Aquinas, Duns Scotus og den slags folk? Vi må helt klart vælge den tid som forbillede hvor forfatterne skrev mest naturligt og korrekt. Og det plejer gerne at være sådan at de som udtrykker sig mest korrekt, også taler klogest. Derfor er det ikke kun sprogformen, men også undertiden indholdet som det er værd at hente hos disse forfattere. Nu forholder det sig imidlertid sådan at den romerske veltalenhed nåede det fuldkomne på Ciceros tid. Derfor bør vi sætte os for at efterligne hele det århundrede, blandt andet Cicero, Cæsar, Terents, som levede lidt tidligere, og Livius, som levede noget senere. Plautus er den der er lettest at læse. Man bør også læse Salust. Når der hos dem dukker ord op som er gamle og forældede, bør man se på hvad Cicero mente om dem – idet vi kan anse ham for alle forfatteres Aristarch.² Plinius har bevaret ord for mange ting, omend hans sprogform ikke er forbilledlig. Hos Quintilian kan man se at han i højeste grad har studeret den autentiske sprogform,

2 Aristarch fra Samothrake (217-145 f.K.), filolog som frembragte den første tekstkritiske udgave af Homers værker, blandt andet med den nuværende inddeling i 24 sange med videre.; hans udgave indeholdt også anmærkninger af de passager han anså for specielt gode, og han stod i eftertiden som den øverste litterære kvalitetsdommer.

og han lægger ikke skjul på at han opfordrer mennesker som holder af tidens degenererede sprogform, til at vende tilbage til den gamle tids naturlige sproglige form.³ Det er altså fra disse forfattere at vi skal lære vort sprog, og det er med dem vi skal føre samtale. Og vi skal ikke bare låne enkelte ord fra deres århundrede, men vendinger, det vil sige ordsammenstillinger, som for eksempel *dare damnum* (påføre skade), *facere damnum* (lide skade), *dare verba* (holde for nar), *dare in casum rempublicam* (bringe staten i fare), *capio dolorem* (jeg føler smerte).⁴ Vi siger jo ikke: *cepit me dolor* (smerte greb mig) og alt muligt andet af den art. Og vi kan ikke bare sammenstille hvilke som helst ord. Vi må kort sagt efterligne den romerske praksis i sammenstillingen af ordene. Både det græske og det romerske sprog synes først at være degenereret da fremmede folkeslag overtog disse sprog, og tillige magten. De ord de brugte, var ganske vist gode nok. De hørte nemlig ikke andet; men de lavede fejl i sammenføjnngen af dem. Deres uvante ordsammenstilling frembragte ikke blot gebrokket og uklar tale, men simpelthen et nyt sprog. Derfor mener vi at hvad Cæsar sagde om at undgå det uvante ord som et klippeskær, også må gælde for ord der sammenstilles imod sædva-

3 Quintilians diskussion af samtidens tendens til at udtrykke sig indirekte og underforstået, og hans forsvar for ældre tiders direkte udsagn, findes i *Institutio oratoria* IX, 2. kapitel.

4 Eksemplerne spiller blandt andet på at det samme ord (*dare*) i forskellige vendinger må oversættes helt forskelligt, og at vendinger der kunne synes at betyde det samme (*dare damnum, facere damnum*), betyder modsatte ting. Generelt peger dette på at man ikke kan udtrykke sig på en måde der forudsætter at hvert udtryk har én betydning, som man så uden videre kan bygge slutningskæder ud fra. Det er netop den måde at bruge sproget på som Melanchthon og andre af renæssancens humanister tog afstand fra hos middelalder-tænkere som Thomas Aquinas og Duns Scotus. Anklagen mod dem er altså ikke bare en æstetisk-filologisk kritik for at bruge uskønt og ubehjælpsomt sprog, men en kritik for at de simpelthen tager fejl af både sprogets og tænkningens natur: Sproget er ikke et sæt entydige udtryk som i matematik eller logik, og tænkning er ikke lig med logiske slutninger.

ne. Ligeledes må man også ved originale og dristige metaforer overveje om de gør talen uklar. Som vi sagde tidligere, bør brugen af den slags være mådeholden. Thi talen bør for størstedelens vedkommende bestå af naturlig sprogbrug. Derfor vil vi ikke gå uden for Ciceros tidsalder, for hvis vi henter vore ord, vendinger og figurer fra den, bliver talen ligefrem, flydende og klar; den får intet tvetydigt ved sig og intet ambitiøst og affekteret – en skavank som ikke blot er stødende i talen, men som også røber tankens tomhed. Derfor mener mange med rette at man i denne almene efterligning af udtryksmåden bør tage alle gode skribenter som forbilleder. For vi kan bedre lære god tale hvis vi taler med mange forskellige, hvis ellers de taler fejlfrit. Til de gode skribenter regner vi hverken de naragtige elskere af oldtiden som har en eller anden rædselsfuld stil der allerede var ganske forældet på Ciceros tid, eller dem der kom frem efter Quintilians tid, og som på grund af svigtende dømmekraft troede at den højeste åndelige præstation er ikke at sige noget ligetil og naturligt, men i stedet at finde på figurer der er så forunderlige som vel muligt; Apuleius, Sidonius og mange andre har forlystet sig på denne måde⁵. Derimod fortjener de retslærde (*jurisconsulti*) ros for at have udtrykt sig bogstaveligt, selv om man ikke skal læse dem for erkendelsens skyld, men for deres rette brug af det latinske sprog.

Men ud over denne almene efterligning af *inventio*, *dispositio*, ord, vendinger og figurer kan man også tale om en specifik efterligning af den ciceronianske periodebygning (*composi-*

tio); der er en vis strid blandt de lærde om hvorvidt det lønner sig at efterligne den. Der findes nemlig en særlig måde at sammenstille leddene på hos Cicero der ikke blot gør talen mere flydende, men også synes at bidrage meget til klarheden. Jeg for min del forestiller mig at denne skrivemåde, ligesom andre kunster, oprindeligt er blevet opfattet som en nødvendighed eller i hvert fald som en klar fordel. Efter at den så er opdaget, har man brugt den ikke blot for fordelens, men for fornøjelsens skyld. Man kan finde mange uacceptable fejl hos dem der skriver uden periodebygning. Først dynger de sætninger oven på hinanden der hænger dårligt sammen, og i dem forstyrrer de så den grammatiske rækkefølge af ordene med omflytninger af ord der hænger sammen (*hypérbata*). Et eksempel på det kan man se i indledningen til Plinius' forord, hvis led jeg i min parafrase dels har fjernet nogle af, dels har ændret rækkefølgen af, for at man klarere kunne se og forstå hovedindholdet. I talerne hos Sallust findes der meget vigtige tanker om store politiske ændringer. De fremføres med de bedst mulige ord – og dog er teksten ikke klar nok. Denne kyndige mand, der var erfarende i republikkens sager, manglede ikke dømmekraft, ejheller beherskelse af fædrenes sprog, men han mangler periodebygning. Af denne grund fremføres tankerne så at sige afsnuppet og afbrudt, og derfor bliver teksten ikke rigtig klar. Således sker det ofte at de der siger noget uden periodebygning (*incomposita*), lader argumenterne stå uafsluttede og afhuggede. For eksempel finder man en *antecedens* uden *consequens* – for nu at bruge de dialektiske betegnelser, der er almindeligt kendt. Det sker for eksempel ofte i Plinius' forord, hvor denne *antecedens* forekommer: "Gør det nogen særlig forskel om man udtrækker nogen til dommer ved lodtrækning eller vælger ham?" eller "Der er stor forberedelse til forskel mellem den indbudte gæst og den påtvungne".⁶ Derefter lades argumentet uafsluttet, og derfor kan det kun forstås af den

5 Apuleius, forfatteren til *Metamorphoses* ("Det gyldne æsel"), fra midten af det 2. årh. e.K., en fortælling som Øivind Andersen kalder "en slags roman skrevet i blomstrende asiask stil" (I retoriikkens hage. Oslo 1995, s. 264). Sidonius Apollinaris fra det 5. årh. e.K. nævnes af George Kennedy som eksempel på at litterær skrivekunst i senantikken er "stort set synonym med udnyttelsen af talefigurer og anden stilistisk udsmykning og med brugen af regler for retorisk struktur og efterligningsteorien" (*Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*. Chapel Hill 1980, s. 173).

6 Fra Plinius' *Naturalis historia*.

opmærksomme læser. Man burde nemlig tilføje konklusionerne på følgende måde:

Eftersom den indbudte gæst kræver større forberedelse end den påtvungne, kan man med rette bebrejde mig at jeg har opfordret dig til at læse dette værk uden at jeg har sikret mig at det tilfredsstillende dine krav.

Den anden analogi, den om dommeren, ville det koste endnu mere besvær at afslutte. Hvorfor? Fordi forfatteren her ikke bare lader argumenterne være uafsluttede, men også i den grammatisk konstruktion efterlader visse led uden deres nødvendige modstykke (*anantapódota*), hvilket er særdeles uheldigt. Der er også andre klodsetheder som skyldes mangel på periodebygning, men jeg har her villet fremlægge en som unge mennesker let kan bedømme. Omhu med periodebygning bidrager altså meget til at give tingene klarhed. Nu er det jo rigtignok sådan at naturen på grund af personlighedernes forskellighed giver hver enkelt sin særlige udtryksmåde, og i vor tid kan fuldkommen veltalenhed ikke forventes; alligevel anfører vi her nogle almene regler, som ikke blot vil gavne dem der alene efterligner Ciceros periodebygning, men som også forekommer mig nødvendige, uanset hvilken udtryksmåde vi bevæger os i. Men den der følger dem, vil lettere kunne forstå Ciceros periodebygning, og da den er så klart overlegen, kan man gå ud fra at de der med den største omhu og flid søger at efterligne den, vil komme til at skrive fremragende. Og skønt jeg ikke har arbejdet indgående med dette emne, fordi ingen formanede mig dertil eller lærte mig det dengang jeg var ung, og fordi jeg senere på grund af livets omstændigheder ikke fik så megen tid som jeg gerne havde villet, til at dyrke disse studier, så mener jeg dog det er min pligt at påpege hvad der er det bedste for den enkelte. Thi Politian⁷ handler utilbørligt når han vil advare andre mod

at efterligne Cicero, fordi han mente at han selv af naturen var ført til en anden skrivestil, og derfor skulle det så være forkert at gøre det som han ikke selv havde gjort. Jeg for min del vil hævde at det håndværk at frembringe en prosatekst ikke er meget forskelligt fra poesien. Ligesom det ville være tåbeligt at fremholde Horats' oder eller satiriske digte for den der vil skrive elegier, i stedet for Ovid eller Tibul, således tror jeg det er uklogt at mene at det ved frembringelsen af en prosatekst intet betyder hvilke forfattere man følger. Thi ligesom den der vil skrive elegier, langt hellere skal læse de elegiske digtere, helst de bedste af dem, og finde ud af hvordan han kan frembringe noget der minder om dem, således må man også i prosateksten læse de bedste forbilleder og bestræbe sig på at teksten får noget af deres præg. Og skønt mange på grund af naragtighed og medfødt forskellighed har haft lidet held med deres efterligning af Cicero, så har de dog langt mere gavn af at læse Cicero end hvis de fulgte ringere forbilleder. Skønt disse mindre begavede ikke har kunnet præstere hans guddommelige periodebygning, ligesom ingen i det gamle Rom, hvor man jo daglig hørte Cicero, kunne udtrykke sig som han, så opnåede de dog at deres tale blev mere flydende og frodig. Der er også utallige andre dyder hos Cicero, som det ikke vil være ringe at præstere blot en skygge af, og jeg for min del foretrækker et dunkelt afbillede af Cicero frem for en ægte Politian eller Gellius⁸. Hvordan kan den gode lærer, når han har fundet en elev der er frugtbar og produktiv (*copiosus*), undlade at opfordre og tilskynde ham til at mestre Cicero, fordybe sig i ham af hele sin sjæl og hele sit sind og danne sig helt efter hans forbillede, så at han, så godt han for-

7 Angelo Poliziano (1454-1494) var en florentinsk digter og humanist der oversatte latinsk poesi og skrev digte på både latin og italiensk.

8 Aulus Gellius fra det 2. årh. e.K. skrev i en stil der af Kennedy beskrives som manieret og arkaiserende (*A New History of Classical Rhetoric*. Princeton 1994, s. 174). Men Kennedy omtaler dog også (s. 108-110) Gellius' forsvar for en tale af Cato den Ældre, hvor Gellius netop roser den gamle statsmand for hans retoriske effektivitet uanset at stilen i talen ikke er stilistisk poleret.

mår, og med al sin flid, ikke bare tager ord og led fra Cicero, men også efterligner hans periodebygning? Heller ikke de som ikke er specielt udrustet fra naturens hånd, bør opgive at lære dette. Den der vil efterligne, skal efter min mening dog ikke holdes væk fra andre gode forfattere, for dem kan han også få gavn af, ligesom en prosaforfatter kan lære af digterne eller en billedhugger af malerne. For skønt billedhuggeren vil kunne overføre meget fra nabokunstarten til sit eget brug, så vil han dog være meget indstillet på at følge sin egen kunsts forbillede og idé, og agte på hvad der stemmer med den idé, så han ikke kommer for langt væk fra den. Og man kan ikke sige at nogen efterligner Cicero hvis de blot sammenstykker tanker og passager fra ham som et kludetæppe – sådan som vi ser at mange gør. Man bør derimod skaffe sig øvelse (*béxis*) i hvordan ordene frembyder sig hos Cicero; når vi sammenføjer ordene for at de skal forklare vore tanker, skal sammenstillingen og rækkefølgen af leddene have en vis lighed med Ciceros. I øvrigt bør også vi, ligesom Vergil overtog flere vers fra Homer, undertiden låne en passage andetsteds fra, hvis det ellers opfylder reglen om det passende (*decorum*). Tider og steder må nemlig respekteres, ligesom Vergil gjorde; skønt han formede sig helt i Homers billede, undgik han dog klogeligt alt hvad der ikke stemte med romersk sædvane. Og når man efterligner, må man også gerne, når sagen kræver det, bruge ord der var ukendte for Cicero; for eksempel bør man i teologiske diskussioner bruge ordene Kristus, kirke (*ecclesia*), *fides* for tro frem for *fiducia*, og lignende. For eftersom vi overtager disse emner fra de hellige tekster, bør vi også følge deres sprogbrug så vidt at det ikke skal virke som om vi afviger fra dem. Derfor ler man også med rette ad de pedanter der skriver *persuasio* i stedet for *fides*, *coelestis philosophia* (den himmelske filosofi) i stedet for *evangelium* og andre ting af den art, hvor det ofte sker at de ikke rammer den tyske betydning af de ord som de forkaster. Dette er ikke at belyse ting som er svære at

udtrykke, men at fordunkle og forkvakle dem. Hvordan kan de bilde sig ind at efterligning ligger i de enkelte ord, snarere end i leddene og i ordenes sammenstilling? Hvilken barnlig fejltagelse. Thi skønt Cicero også undertiden brugte ord som var ukendte for det romerske folk, idet han tog meget fra filosofferne og fra de græske historikere, så udtrykte han sig på den ciceronianske måde. Det var sammenstillingen og tekstens helhed der gjorde det til Cicero.

Eftersom de der vil lære veltalenhed, især skal arbejde på dette felt når de vil efterligne og eftergøre Cicero, så vil jeg formulere nogle regler for at de bedre kan forstå hvad periodebygning er. De vil nemlig læse Cicero med større fornøjelse og komme nærmere på at udtrykke sig som han hvis de forstår hans fortrin. Og ligesom vi har talt om efterligning af *loci* i *inventio* og om lighed i *dispositio* og i valget af ord og led, så mangler der at vi viser en måde at lave periodebygning på.

Den første regel for periodebygningen er at rækkefølgen af tanker skal være rigtig, hvilket er let at overholde i fortælling eller fremstilling af sagsforløb. Det er sværere at overholde i indledninger eller argumentationer. Men det er almindeligt at en eller anden påstand sættes først i hver enkelt del af talen. Derefter tilføjes begrundelsen, derpå følger den grundigere fremstilling af begrundelsen, også kaldet *amplificatio*, undertiden følger så noget der enten ligner eller ikke ligner, det vil sige noget modsat, hvilket så at sige er begyndelsen på en ny tale. Også Ciceros taler falder bestandig i disse dele. Andre sammenhober tanker som der kun er en meget fjern forbindelse imellem, og efterlader mange af dem så at sige afhugget, alt imens de ofte blander helt fremmede ting ind. Men Cicero sammenstiller på rette vis alle ting der har med sagen at gøre, og sammenbinder dem på en sådan måde at leddene hænger tættest muligt sammen, ligesom i dialektiske beviser. Og idet han tvinger talen ind mellem disse gærder, lader han intet uvedkommende snige sig ind på uordentlig vis, og ufuld-

førte tanker afslutter og udbygger han. Vi vil tage et eksempel fra den yderst velkendte tale for Archias, hvor den første påstand i indledningen er: "Jeg kan takke Archias for min evne til at tale." Dette er altså den overordnede påstand, som Cicero ikklæder diverse udsmykninger for at den skal klinge fyldigere. Nu følger begrundelsen: "eftersom Archias har hjulpet mig i min tilegnelse af veltalenhed". Derefter følger argumentets konklusion ved hjælp af en sammenligning: "Ergo, hvis min veltalenhed har hjulpet andre, så bør den så meget des mere hjælpe den ved hvis hjælp den er opnået." Derpå følger modsætningen, der indeholder et nyt *locus*, en ny påstand: "Det er ikke noget nyt at taleren får hjælp af digteren." Begrundelse: at alle kunstarter er indbyrdes beslægtet, og derfor hjælper de hinanden. Til sidst følger en anden modsætning. Men skønt denne rækkefølge af tankeindholdene snarere synes at høre til *inventio* eller *dispositio* end til periodebygning, som jo består i den afrundede sammenstilling af ordene, så vil den der tænker rigtigt over tingene, forstå at grundlaget for al periodebygning er den rette rækkefølge af tankeindholdene. Thi uden den vil ingen sætningsperioder hænge sammen; derfor er den det første en dårlig skribent skal lægge sig efter. Det gavner i højeste grad forståelsen af Cicero at se hvordan han placerer tankeindholdene på denne måde, og hvad de udspringer af, og hvordan de stemmer sammen. Hvis man er opmærksom på dette, får man også selv lettere ved at skrive sammenhængende.

Den næste regel er at disse tanker i det meste af talen skal knyttes sammen i sætningsperioder. Hvad sætningsperioder og *kola* og *kommata* er, beskriver grammatikerne. Et *kolon* er én sammenhængende tanke, for eksempel "Hvad mennesker opdyrker, hvad de besejler, hvad de opbygger, adlyder deres kraft." Et *komma* er en del af et *kolon*, for eksempel "hvad de besejler" eller "hvad de opbygger". En sætningsperiode består af mindst to *kola*.

På latin kaldes en sætningsperiode enten *cir-*

cuitus eller *circumductio*, fordi den forbinder flere tanker ved hjælp af forbindelsesord (*particulæ*), der kan være argumenterende, årsagsbeskrivende, relative, sammenlignende, modsætningsbeskrivende, undertiden opremsende (*copulativæ*). Der er klare eksempler over alt hos Cicero:

Skønt jeres talrige forsamling altid har forekommet mig den mest behagelige, og dette sted, som er det mest ærefulde at træde frem på, også altid har syntes mig det fornemste til at fremføre en tale, så er dog, romerske borgere, denne vej til hæder, som altid har stået aldeles åben for enhver ædel mand, forblevet lukket for mig, ikke ved min bevidste beslutning, men ved den måde som jeg fra min tidligste alder har valgt at leve mit liv på.⁹

Eller:

Det er dumt for stoikere at være uvidende om hvad Zenon har sagt; hvor meget dummere og uværdigere er det så ikke når kristne er uvidende om hvad Kristus har sagt?

I talen for Archias hedder det:

Jeg erkender altså at naturlige anlæg uden lærdom oftere har hjulpet nogen til ros og dyd, end lærdom uden naturlige anlæg.¹⁰

Fra talen for Marcellus:

Thi der er så stor pragt i den sande ære, så stor værdighed i sjælens og dømmekraftens storsind, at disse egenskaber synes at være givet mennesket i kraft af dyd, mens alle andre synes at være givet af skæbnen.¹¹

Jeg anfører disse eksempler for at unge mennesker skal lære at sætningsperioder ikke kun er at man begynder med at gå rundt i store buer, men at det også er at forbinde *kola* på passende vis

9 Indledningen til Ciceros tale om Pompeius' kommando.

10 Fra talen for Archias, stk. 15.

11 Fra talen for Marcellus, stk. 19.

med modsætnings- eller sammenligningsord. Der findes også en enklere stil, som Demetrios¹² kalder den historiske, og som er sådan:

Vi bringer krig, med truende bannere trænger vi ned i Italien, og vi vil kæmpe så meget desto dristigere og taprere, som håbet og modet er større hos den der trænger frem med magt end hos den der kæmper imod.

Begyndelsen har ikke noget forbindende småord, og derfor virker formen mere enkel. Til denne type hører også følgende: "Han gav sig i kast med den pålagte færd, idet han ville optræde på den måde som han mente at skyldte fyrsten." Den anden form derimod, som har forbindelsesord i begyndelsen, virker mere flydende, og den fremføres, som Demetrios siger, med rundet mund og runde håndbevægelser.¹³ Jeg har nævnt disse former for at de studerende lettere kan lære periodebygningens forskelligartethed at kende.

Tankeindholdenes rækkefølge, som jeg har omtalt et lille stykke tilbage, gør tingene klare, medens periodens form egner sig til at forbinde indholdsdelene og giver teksten en rigere klang. Derfor må den der vil arbejde med efterligning, frembringe eksempler på den ciceroniske periodebygning. Men en tekst består ikke kun af sætningsperioder. Undertiden må der også anbringes enkeltstående *kola* mellem sætningsperioderne, som en slags pauser. Indledninger og syllogismer kan bedre indeholde sætningsperioder end fortællende afsnit, som for den stor del indeholder *kola*. Polemiske og diskuterende tekster indeholder meget sjældent sætningsperioder.

12 I skriftet *Om stilen (Peri hermeneias)* af den i øvrigt ukendte Demetrios fra det 2. eller 3. årh. f.K. tales der (stk. 19-21) om at der er tre typer periodebygning: den historiske, den dialogagtige og den retoriske. Den historiske er en mellemtung mellem den Cicero-agtige "retoriske" periodebygning og den mere løse og hakkende dialogagtige.

13 Demetrios er ikke så konkret som det her angives, men siger dog at den retoriske periodebygning skal fremføres med fast stemme og gestus der stemmer med den afrundede sætningsstruktur.

De består snarere af forskellige korte led, der er som skarpe spidser. I fortællende afsnit er det let at se de adskilte *kola*, som for eksempel her: "

Milo [...] kom hjem, skiftede sko og tøj, ventede lidt, som mænd jo gør, mens hans kone gjorde sig parat, og tog derpå af sted [...] Clodius, der var ubebyrdet og til hest, mødte ham, uden vogn, uden bagage, uden sine græske ledsagere.¹⁴

Fra talen for Cluentius:

Hans bror døde og efterlod sin bror Gnæus Magius som sin arving; derpå døde Magia.¹⁵

Hvis man i den slags passager forbandt de enkelte *kola* med forbindelsesord, ville man forplumre tingenes rækkefølge. I polemik ser vi det samme, som i talen for Ligarius:

Men Tuberus, hvad lavede dit dragne sværd i slaget ved Pharsalia? Mod hvis bryst vendte dets spids? Med hvilken holdning tog du dine våben i hænde? Hvor var dit sind, dine øjne, dine hænder, din kampiver? Hvad begærede du, hvad ønskede du?¹⁶

Diskussioner i filosofiske bøger er fulde af korte led, for eksempel:

Men dette er ikke mærkeligt, for dét gør filosofien: Den helbreder sjælene, den bortjager tomme bekymringer, den befrier fra begær, den fordriver frygt.

Men vi er endnu ikke færdig med at omtale reglerne for sætningsbygning. For skønt de vi som hidtil har behandlet, mest omhyggeligt er anvendt hos Cicero, så findes der dog også andre gode skribenter som på ingen måde er uvidende om hvordan tankeindholdene skal anbringes, og som laver sætningsperioder på en anden måde. Men herudover har Cicero to ting som i høj grad er karakteristiske for ham. Han udsmykker de

14 Fra talen for Milo, 10, 28 (med overspringelser).

15 Fra talen for Cluentius 7, 21.

16 Fra talen for Ligarius, 3.

enkelte led med ord, næsten ligesom i digte. Og fordi disse udsmykninger udfylder sætningsperioden, gør de den elegant og så at sige rytmisk. Men det er tåbeligt at ville opstille regler for rytme i vor tid, hvor det latinske sprogs udtale ikke er naturligt tillært. Dog vil jeg opfordre til at den der efterligner, og som har evnen til at frembringe ord i fylde, lærer sig at udsmykke sine tanker med ord. Når man gør det, bliver teksten mere righoldig og blød. Så kommer rytmen i sætningsperioden af sig selv. I talen for Archias kunne Cicero blot have sagt: "Jeg skylder Archias tak for mine talegaver." Men bemærk hvordan han udsmykker og samtidig nedtoner sine egne evner: "Den begavelse jeg har, føler jeg er begrænset," etc.¹⁷ Så inddeler han sine evner i tre dele: begavelse, øvelse og teori. Det er nemlig disse tre bestanddele alle kunstarter består af. Den der vil efterligne, skal vide hvordan man skal gå til værks når man udsmykker. Thi intet er værre end den tomt prangende udsmykning; den må aldrig synes påført vilkårligt, men anvendt til nødvendig belysning af sagen.

Hvis de studerende hæfter sig ved disse sider i læsningen af Cicero, vil de efter min mening forstå denne ypperlige forfatter og bedre værdsætte hans fortrin. Og man skal ikke mene at nyten heraf er ringe, selv ikke hvis efterligningen ikke lykkes. De der gør sig umage, kan med hjælp af deres naturlige anlæg godt i nogen grad lægge sig efter disse intellektuelle fortrin. Hvis en sådan flid i skrivarbejdet alene tjente en barnlig trang til at vise sig, var der ingen grund til denne art imitation. Men da den faktisk bringer store nyttevirkninger, forekommer det mig at de der blot har nogle åndsevner, med fordel kan arbejde med den. Det gør nemlig teksten mere klar hvis tankeindholdene hænger sammen på rette måde, og hvis der ikke er led og argumenter der hænger uafsluttet, og hvis de afsnit der især skal bemærkes, træder frem og rager op, og hvis man fremstår med en udsmykning som en klædedragt, og hvis sætningsperiodernes længde

er moderat, og hvis perioderne ikke er hakket op med mærkelige ordstillinger. Det er jo i højeste grad sandt, som Cicero skriver, at sand glans og skønhed er forbundet med det nyttige,¹⁸ og dette kan der anføres talløse eksempler på, dels fra naturen, dels fra kunstneriske værker og frem for alt fra bygningsværker.

Den rette proportion, som den vi finder i bygningsværker, har nemlig lige så megen nytteværdi som udsmykningsfunktion. Derfor må man antage at denne harmoni i struktureringen af teksten ikke kun bør efterstræbes for skønhedens skyld, men også for sin åbenbare nytte. Dette kan tillige udledes af at vi kan se at begavede mennesker, uanset at de mangler retoriske kundskaber, alligevel skriver og strukturerer deres tekster med den største omhu; det mener de man bør gøre, ikke for fornøjelsens skyld, men af nødvendighed, det vil sige for at der intet skal være som er forvirret, intet uklart, intet der kommer til forkert tid eller på det gale sted, og intet der får lov at stå uafsluttet eller hænge og dingle. I det hele taget forstår den slags mennesker at man, når man skriver, må have en metode til at opnå såvel klarhed som værdighed.

Disse folk har nemlig, dels ved øvelse, dels i kraft af deres begavelse, men uden teori, indset at der i store og alvorlige sager både kræves at teksten skal være klar, og at den skal have et vist præg af værdighed. Men da det nu er sådan, og da naturen altså lærer begavede mennesker hvordan de skal skrive en tekst, så bør også de lærde søge sig et fuldkomment forbillede for struktureringen af teksten, som de kan henholde sig til når de skriver. Det er beskæmmende for lærde mennesker hvis de hverken forstår vigtigheden heraf eller søger efter en metode hertil, når selv folk der ikke har lært retorik, kan se hvor vigtig tekststopbygningen (*compositio*) er, og forstår at store sager ikke kan forklares uden at man udviser stor omhu hermed. Det er forbavsende åndelig dumdristighed at man på dette overordentlig svære område afviser forbilleder og for-

17 Talen for Archias, 1-2.

18 Sml. *De Oratore*, 3, 178-181.

nægter efterligning, når folk selv på andre felter der er lettere, kun formår lidet uden forbilleder og efterligning. Det hedder sig jo: "Man er sin egen dårligste læremester," og det kan vi se, ikke bare i kunstarterne, men også i sæd og skik og i alle livets forhold. Da nu den retoriske kunst ikke kan læres til fulde uden efterligning, og da det står fast blandt kyndige at Ciceros måde at skrive på er den mest fuldkomne, må man altså fastslå at det er en fremragende idé at vælge sig denne forfatter og eftergøre hans tekststruktur, lige så vel som hans øvrige fortrin.

Da det nu er nødvendigt med en eller anden metode til strukturering og udsmykning af teksten, hvilket også ulærde mennesker erfarer når de skal skrive om vigtige emner, så er det klogt at vælge sig det bedste forbillede. Også for Cicero gælder det jo at når han har skrevet bedre end andre, så er det fordi han selv har efterlignet fremragende skribenter. Således har han fulgt Isokrates' eksempel, medens andre der var tilfredse med en eller anden populær skrivemåde, ikke har søgt efter noget bedre eller mere fuldkomment. Denne opfattelse får mig dog ikke til at afvise at der har eksisteret store talere der ikke skrev på Ciceros måde. Lysias' skrivemåde er for eksempel ikke lig med Ciceros. Jeg er altså udmærket klar over at de store forfattere er forskellige i deres måde at skrive på. Og Cicero skrev heller ikke altid på samme måde. Men alle fremragende skribenter har i hvert fald dét til fælles at de anbringer deres tankeindhold i en ordnet rækkefølge, også selvom de ikke skriver sætningsperioder på samme måde. Dertil kommer at de udsmykker mange af leddene med sproglige midler. De såkaldte atticister er især fremragende til at få deres tankeindhold til at hænge passende sammen, skønt de ikke sammenbinder dem i sætningsperioder. Thi af de gode og fremragende forfattere er der ingen der er så skødesløse at de dynger en tekst sammen uden enhver omhu med strukturen. Og skønt også Cicero skrev sætningsperioder der ikke var helt gennemarbejdede – hans stil er jo friere i

hans breve og filosofiske bøger – så overgår han i den henseende andre som skrev uden omhu, at han passer på at tankeindhold der ligger hinanden fjernt, ikke sammenstilles uden klar sammenhæng, eller sådan at noget hænger uafsluttet. Disse ting påagter Sallust, Seneca, Plinius og andre senere forfattere ikke. Derfor kan vi, skønt vi ikke eftergør alle aspekter af teksten, bedre se tankeindholdenes sammenhæng og afrunding hos Cicero end hos de andre. Og selvom nogen finder fornøjelse ved uordentlige tekster, så er der ingen af latinerne hvis stil er mere flydende end Ciceros, også når han befrier sig for de kunstens lænker som han selv i "den fuldkomne taler" har opstillet regler for. Det er altså bedre at vi efterligner ham end andre, enten de så er sørgmodige, gruopvækkende, korte for hovedet, eller de er sløsedede og langtrukne og fulde af unaturlige ordstillinger, og dynger tankeindhold tilfældigt sammen. Som ganske unge faldt vi over Politian og den yngre Plinius og blev tiltrukket af deres subtile og åndrige sentenser, som de jo begge har overflod af; diverse sprogløst hos dem vakte også glæde, for de har nogle smukt turnerede udsagn. Deres åndrige tanker og smukke udsagn dyrkes på forunderlig vis af unge og uerfarne mennesker og glæder dem der betragter uddannelse som legeværk; men i alvorlige sager er der intet der er mere indholdsløst og mindre brugbart end deres affekterede åndrigheder. Hvad har vi fået ud af at læse dem? For det første blev vi udtørret, vi der ikke var frodige nok fra naturens hånd, og forstod først senere at de tomme åndrigheder som vi især tog til os, var noget vi burde kaste bort og glemme. Hvor meget bedre havde det ikke været hvis lærerne havde sørget for at vænne eleverne til at læse Cicero og havde lært dem ikke blot at overtage enkelte ord fra Cicero, men at efterligne hans sætninger og hele tekstens form, det vil sige at eftergøre tankeindholdenes rækkefølge og udsmykning. Alt i alt har jeg ikke blot i skolen, men endnu mere ved praktisk erfaring lært at ingen skrivemåde er mere nyttig at efterligne for

dem som skal behandle alvorlige og vigtige sager, end Ciceros. Og forfattere i enhver genre har lært af ham, fordi han ikke kun har efterladt sig taler og breve, men også diskuterende tekster. For den rimeligt begavede læser der har disse forbilleder for øje, vil det ikke være svært at forstå hvad der hører sig til i en given genre – hvilken stil der passer til breve, som vi jo ofte skriver om yderst vigtige emner og til de højeste fyrster, eller hvilken der passer til fortællinger, lovprisninger og polemik, eller hvad der virker godt i diskuterende tekster. Derfor bør alle studerende opfordres til at læse Cicero så meget som muligt og i første række at låne ord og sætningsbygning fra ham. Dernæst skal de agte på hans råd med hensyn til at finde stof og disponere det. Og endelig skal de tilskyndes til at efterligne hele tekstens form, det vil sige tankeindholdenes rækkefølge samt udsmykningens rigdom og art, så meget som de ved deres begavelse og flid formår at lægge sig efter dem. Ligesom den elegiske digter jeg omtalte ovenfor, utvivlsomt har mere gavn af at læse Ovid end Horats' oder, og ligesom en episk digter skriver mere vellykket hvis han følger Vergils egenart, således vil det også være bedre hvis han i ordningen og afrundingen af leddene lægger sig efter økonomi, end hvis han efterligner Lucan og Statius, der skriver ukorrekt, opstyltet og uklart.¹⁹ Kort sagt

er der ikke tvivl om at den der vil efterligne, vil være bedre tjent med at læse Cicero end andre forfattere. For ligesom efterligning klart ses at have stor virkning inden for digtekunsten, så kan der heller ikke være tvivl om at den er overordentlig virkningsfuld i denne nabokunstart. Så stor er nemlig ligheden mellem disse beslægtede kunstarter at mange af de smukkeste steder hos Cicero og Livius, hvis vi værdsætter dem rigtigt, med rette kan kaldes digterværker.

19 Lucan (39-65) skrev blandt andet det ufuldendte epos "Pharsalia" om borgerkrigen Cæsar-Pompeius; litteraturhistorikeren Niels Møller skriver at "Poesien hos ham overskyldes altfor ofte af Retorik" (*Verdenslitteraturen I*. København 1928, 593). Om Statius, der var samtidig med Quintilian, skriver Niels Møller: "selv om han tøjler sig noget, blomstrer Retorikken frodig hos ham, med Taler, Beskrivelser og Lignelser i Overflod, med Overdrivelser og Græsseligheder, med et rigt, men kunstigt og sært Sprog, der bliver dunkelt i hans Stræben efter knappe og sindrige Udtryk" (s. 599). I det hele taget gælder at de færreste af denne tids forfattere kan "rense sig for Retorikken" (sst.). Det er karakteristisk at netop de forfattere som en senere tids litteratur, for eksempel Niels Møller, anser for typisk 'retoriske' fordi de er fulde af retoriske kunstmidler, af Melanchthon hænges ud som eksempler til afskrækkelse fordi deres brug af retorisk udsmykning ikke er hensigtsbestemt. Og den hensigt som Melanchthon hele tiden drager retorikken ind under, er den klare forståelse og fremstilling af et emne.